

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, René Cappers, Henny Groenendijk, André van Holk, Gilles de Langen, Elisabeth van 't Lindenhout, Johan Nicolay, Annet Nieuwhof, Hans Peeters, Daan Raemaekers, Mans Schepers en Sarah Willemsen.

Redactiecoördinatie: Sarah Willemsen

Vormgeving: Siebe Boersma

Omslagontwerp: Siebe Boersma & Miriam Los-Weijns

Correctie Engelse samenvattingen: Xandra Bardet

Foto omslag: Duigenbakje in een beerput aan de Oude Boteringestraat 43/45, Groningen. (foto Jaap Buist). Zie artikel Yotti Van Deun & Frits Vrede.

ISBN 9789491431968

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie
Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever
Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

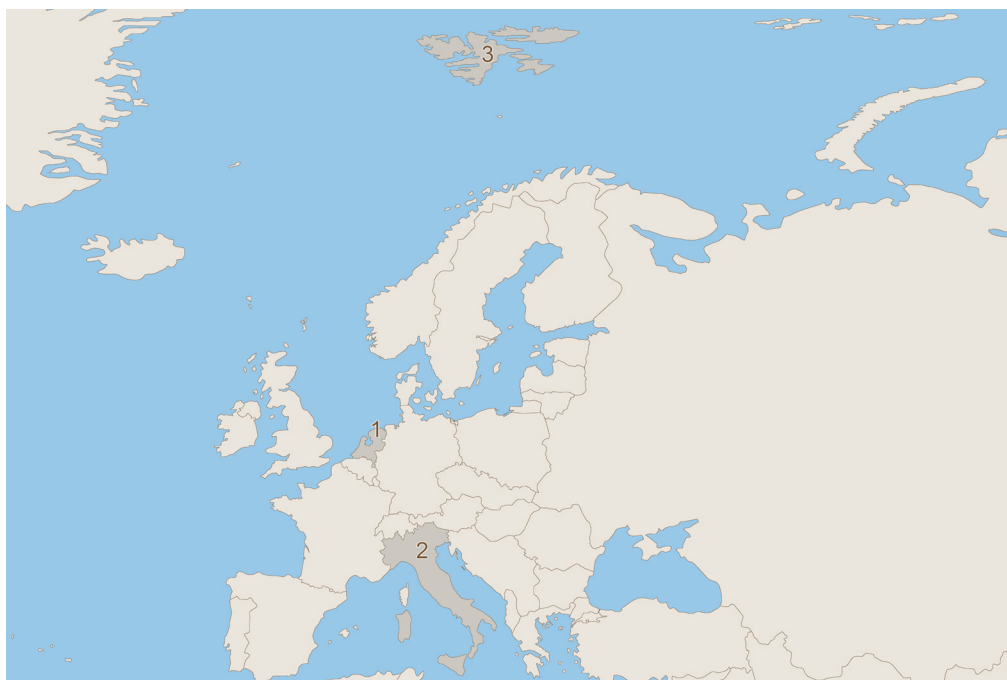
© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

26

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2015

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië en 3) Spitsbergen.

In dit nummer: 1) Dronrijp, 2) Ellersinghuizen, 3) Ezinge, 4) Groningen, 5) Hatsum, 6) Holwerd, 7) Jonkersvaart, 8) Klazinaveen, 9) Laudemarke, 10) Norg, 11) Oosterbeintum, 12) Schokland, 13) Texel, 14) Veenhuizen en 15) Zeijen

Inhoud

VOORWOORD	VII
DICK STAPERT, MARCEL NIEKUS, HENK PAAS, DICK BRINKHUIZEN & LYKKE JOHANSEN Een vindplaatscomplex uit het late Midden-Paleolithicum bij Zeijen (Dr.)	1
WILLY GROENMAN-VAN WAATERINGE Palynologisch onderzoek van enkele Drentse hunebedden	13
WIJNAND VAN DER SANDEN Gelukkig hebben we de foto's nog – de houten knots van Klazienaveen (Dr.)	19
WIEKE DE NEEF & MARTIJN VAN LEUSEN Onderzoek aan het einde van de bergweg: prehistorisch gebruik van een Calabrese bergvallei	25
SARAH WILLEMSSEN & JORN SEUBERS Toegevoegde waarde of waardeloze toevoeging? Ervaringen met 3D-documentatie in het veld	37
TINEKE VOLKERS Buitenbeentjes, bloempotten en verloren schapen. North African Red Slip ware (ARS) ten noorden van de Limes	47
HENNY GROENENDIJK & MARTIN VAN DEN BOSCH Depot Jonkersvaart (Gr.): twee 9 ^{de} eeuwse zilveren muntfibula's en een Romeinse bronzen munt	55
MANS SCHEPERS, JASPER HUIS IN 'T VELD & PAUL VAN DER KROFT Wat stro, struikhei en dorsresten verbindt	65
ESTHER SCHEELE & REMCO ROLLINGSWIER Gasselte boerderijen: migratie van zand naar klei	73
NELLEKE IJSSENNAGGER Een bijzondere Vikingvondst van Texel	81
VINCENT VAN VILSTEREN Een mislukte kraak uit de 14 ^{de} eeuw – over een onderzoekje in 1941 in Veenhuizen (Dr.)	89
YOTTI VAN DEUN & FRITS VREDE Houten duigenbakjes uit de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd	99

HENNY GROENENDIJK & ELZO RENKEN	
Een 14 ^{de} eeuwse eergetouw uit het Ellersinghuizerveld (gem. Vlagtwedde, Gr.)	107
FROUKJE VEENMAN	
Een bijzonder 'veenfenomeen' in Corpus den Hoorn	117
SARAH DRESSCHER	
Timemanagement op Spitsbergen. Een historisch-archeologische benadering van Pomoren in de 18 ^{de} eeuw	125
YFTINUS VAN POPTA	
Het maritieme cultuurlandschap van Schokland	133
DAAN RAEMAEKERS	
De verbeelding van de prehistorie 2. Postzegels als spiegels van maatschappelijke ontwikkelingen	141

Voorwoord

Archeologisch onderzoek is eigenlijk altijd verrassend. Of het nu gaat om het ontdekken van bronstijdbewoning in het hoogland van Noord-Calabrië in Zuid-Italië of de aanwezigheid van Midden- en Jong-Palaeolithische artefactclusters in het Drentse landschap. Soms zijn vondsten ronduit bijzonder, zoals de Vikingarmbanden en -ringen gedaan op het eiland Texel of de vondst van twee zilveren muntfibula's en een grote bronzen munt uit ongeveer dezelfde periode te Jonkersvaart in de provincie Groningen, alle gevonden met de metaaldetector. Of maken we kennis met een type artefact waarvan lang niet iedereen het bestaan zal kennen, zoals houten duigenbakjes uit de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd, opgegraven uit beer- en waterputten van de stad Groningen. Of met een fragment van de houten schaar van een eergetouw uit de 14de eeuw uit het Groningse Vlagtwedde, op een moment dat de ploeg al in gebruik was. Ook horen we over lopend archeologisch en historisch onderzoek naar de expeditie van de Pomoren (Russische jagers uit het gebied van de Witte Zee) naar Spitsbergen en hoe belangrijk een goede planning was voor deze groep om succesvol in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Deze aflevering bevat zoals gebruikelijk ook bijdragen over bioarcheologisch onderzoek, zoals het palynologische onderzoek gedaan rond Drentse hunebedden met de nadruk op vegetatiereconstructie van de recentere fasen van deze monumenten. De gepresenteerde analyses onderschrijven dat de hunebedden gelegen waren in open bossen of aan de rand van bos en open veld. Bijzonder is de analyse van zogenaamde dubbelkuilen te Norg in een opgraving van een vroeg-middeleeuws nederzettingsterrein. Zorgvuldig graafwerk en 'slimme' bemonstering leidden tot de conclusie dat het hier gaat om voorraadkuilen die voor dat doel werden schoongebrand. Een tweede bijdrage met betrekking tot middeleeuws nederzettingsonderzoek betreft de aanwezigheid van boerderijen van het type Gasselte op de kleigronden, waar voorheen de aandacht vooral naar het voorkomen van dit type op de Drentse zandgronden ging.

Tot slot treft de lezer bijdragen aan over archeologische afbeeldingen op postzegels als spiegels van maatschappelijke ontwikkelingen en een evaluatie van recente ontwikkelingen op het gebied van 3D-documentatie in het veld. Kortom, in deze Paleo-aktueel opnieuw een gevarieerd en voor iedereen toegankelijk aanbod van het fascinerende wetenschappelijk onderzoek dat vanuit of in samenwerking met het Groninger Instituut voor Archeologie door een keur aan onderzoekers wordt ondernomen. Ik kijk alweer uit naar de volgende aflevering!

Peter Attema
Directeur GIA

Een bijzondere Vikingvondst van Texel

Nelleke IJssennagger¹

Begin 2015 vond Jan Jaap Waverijn uit Den Burg met zijn metaaldetector op Texel een fragment van een zilveren armband uit de Vikingtijd, de periode tussen ca. 800 en 1100 n.Chr. waarin Scandinavische Vikingen actief waren. Het is een bijzonder armband-fragment van weliswaar een zeer herkenbaar type, maar een type waarvan in Nederland tot nu toe geen vondsten bekend waren. Dit maakt het een uitzonderlijk stuk, dat ons laat nadenken over de Vikingtijd in Nederland en de aanwezigheid van Vikingen op Texel.

De vondst

Het armbandfragment is een zilveren strip van in totaal 103 mm lengte, dat in twee stukken met recente breukvlakken is aange troffen (fig. 1). De taps toelopende strip heeft een rechthoekige doorsnee. Op het breedste punt is het fragment 13 mm breed en 25 mm dik, en op het smalste punt 5 mm breed en 1 mm dik. Tezamen wegen de fragmentjes 13 gram. Het zilver werd gebogen gevonden; mogelijk is het opzettelijk opgevouwen voorafgaand aan het moment van depositie.

Aan de smalste kant is een klein stukje van het uiteinde van de armband afgebroken, maar aan het breedste eind is deze afgehakt. Op de zijkanten zitten daarnaast niet alleen kleine inkepingen van beschadigingen, maar ook een mogelijk toetsspoor. Daarmee is dit fragment te classificeren als hakzilver.

De buitenkant van de armband is versierd met een herhaald patroon van verdiepte dwarsbalken met daarin uitgespaarde bolletjes (fig. 2). Op het breedste stuk zijn dit

zeven bolletjes, op het smalste stuk drie. Dit patroon is aangebracht met een stempel. Twee van de dwarsbalken zijn schuin over elkaar heen gestempeld, zodat een kruisvorm ontstaat. Daarnaast zijn er kleine scheurtjes te zien waar het zilver is gevouwen. De binnenkant van de armband is onversierd, maar enigszins bekrast en beschadigd. Gezien de vorm en versiering is het duidelijk dat de vondst ongeveer de helft vormt van een '*Hiberno-Viking broad-band arm-ring*'. Dergelijke 'breedband-armbanden' dateren uit de late 9de of vroege 10de eeuw.

Hiberno-Viking armringtype

De Engelse termen *Hiberno-Viking*, *Hiberno-Norse* en *Hiberno-Scandinavian* zijn afgeleid van het Latijnse woord *Hibernia*, dat Ierland betekent. Ze verwijzen naar het Vikingkoninkrijk in Ierland en naar een Iers-Scandinavische achtergrond. De armringen die tot het '*Hiberno-Viking*' type behoren, zijn over het algemeen gemaakt van een zilverbaar die is uitgehamerd tot een brede, platte strip. Vervolgens is de stempelversiering aangebracht, waarna de strip tot een armband is gebogen. Door de oorspronkelijke vorm van de baar werd de zilverstrip automatische taps toelopend met iets afgeronde uiteinden (Graham-Campbell 2011: 141). De meeste armbanden zijn dan ook niet helemaal gesloten, hoewel er ook exemplaren zijn waar de uiteinden doorlopen in zilverdraad dat om elkaar heen gedraaid en geknoopt werd (fig. 3; Sheehan 2011: 94). Dit type sluiting kennen we ook van andere Vikingsieraden.

Fig. 1. Twee recent gebroken fragmenten van een zilveren Vikingarmring, gevonden nabij Den Burg op Texel. Links het opgerolde, grote fragment; rechts het afgebroken stukje. Schaal 1:1 (foto: Fries Museum).

De Iers-Scandinavische brede armringen hebben herkenbare stempelpatronen, waaronder de versiering op de vondst van Texel. Deze staat bekend als het type *bar-stamp with pellets* ofwel ‘staaf-stempel met bolletjes’ (Graham-Campbell 2011: 142). Variaties hierop komen ook voor, zoals bolletjes in een driehoek. Gestempelde versiering met de uitgespaarde bolletjes in dwarsbalken of driehoekjes kennen we ook als motief op andere sieraden uit de Vikingtijd, zoals vingerringen en kettingen. Op de meeste armringen met dit gestempelde patroon staan twee tot drie kruizen: twee aan de uiteinden van de armband en vaak ook een derde in het midden. Aannemelijk is dat de vondst van Texel ook twee of misschien drie kruizen had.

De brede armbanden zijn de karakteristieke objecten van de Iers-Scandinavische zilversmeedkunst, die zich op het raakvlak tussen Scandinavische en Insulaire tradities enigszins onderscheidt van de Scandinavische zilversmeedkunst (Sheehan 2011: 94). De armbanden en armbandfragmenten worden gevonden in Ierland, Groot-Brittannië en Scandinavië, vooral langs de Noordzeekust van Noorwegen en in Denemarken. Binnen Nederland is de Texelse vondst voor zover bekend het eerste stuk. Voornamelijk vanwege het distributiepatroon dat zich concentreert in Ierland en (West-) Engeland, waar samen meer dan 350 vondsten van hele en

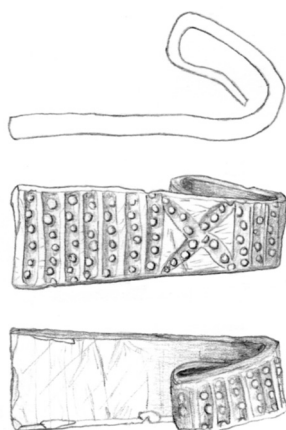

Fig. 2. Twee aanzichten en een doorsnede van het op Texel gevonden armbandfragment met gestempelde versiering. Schaal 1:1 (tekening: Rachel Onstwedder, GIA).

gefragmenteerde armringen bekend zijn, wordt uitgegaan van productie in Ierland door de Scandinavische Vikingen die zich in Ierland hebben gevestigd (Sheehan 2011: 94-98).

De inspiratie voor de brede armbanden lijkt echter uit Denemarken te komen. De voorlopers van dit type komen daar namelijk wel voor, maar in Ierland niet. Vanuit het 9de-eeuwse, Scandinavische Vikingmilieu zijn ze geïntroduceerd in het Vikingmilieu in Ierland waar zich vervolgens de Iers-Scandinavische brede armring ontwikkelde (Sheehan 2011: 98-100).

De algemene datering voor de breedband-armringen is ca. 850-950 n. Chr. Een datering aan het eind van de 9de of eerste helft 10de-eeuw kunnen we ook aan de Texelse vondst toekennen.

Armband en zilverbaar

De functie van de brede Iers-Scandinavische armbanden is tweeledig, namelijk een zilverwaarde en een symbolische status-gerelateerde waarde, die in één en hetzelfde object gecombineerd zijn. In de eerste hoedanigheid

Fig. 3. Gebogen, maar intacte breedband-armring van een Iers-Scandinavisch type met knoopsluiting. Aantroffen in Slemmedal, Oost-Agder, Noorwegen (foto: Johnsen, Eirik Irgens, Kulturhistorisk Museum UiO. Via <http://www.unimus.no/foto>).

is de armband een manier om zilver te bewaren en te vervoeren als betaalmiddel binnen de gewichtsgeldeconomie van de Vikingtijd, die uitging van de kwaliteit, het gewicht en de waarde van zilver. Hierop wijzen niet alleen de gefragmenteerde armbanden (hakzilver), maar ook het vermoede standaardgewicht van de armbanden van 26,15 gram of een veelvoud daarvan, dat voorkomt uit het feit dat het uitgehamerde zilverbaren zijn die zelf een standaardgewicht hebben (Kilger 2007: 286-7; Sheehan 2011: 99).

De Texelse vondst weegt 13 gram en lijkt daarmee de helft van een complete armband uit te maken. Interessant is dat een Scandinavische zilverbaar uit Warffum in Groningen met 26 gram precies het dubbele weegt (Besteman 2004: 28).

Bijna twee derde van de armringen komt overeen met deze veronderstelde maatvoering. De armbanden waarvan het gewicht niet overeenkomt met de maatvoering weerspiegelen juist de andere functie van de armbanden, gerelateerd aan de status van de eigenaar (Sheehan 2011: 99).

Hakzilver uit een schatvondst?

Het armbandfragment werd gevonden in een weiland, 1,6 km ten zuidwesten van Den Burg. In een weiland aan de overzijde van de weg, op zo'n 50 m ten westen van de vindplaats van de armband, werd ruim

tien jaar eerder een gefragmenteerde dirham (Arabische munt uit het Moslimkalifaat gedurende de Vikingtijd) gevonden. Op deze dirham uit het Abbasiden-Rijk, een dynastie van 749 tot 1258, geslagen onder kalief Harun Al Mansur (754-774 n. Chr.) zijn buigsporen en toetssporen te zien.² Gezien de vondstlocaties en de aard van de vondsten is het waarschijnlijk dat deze twee vondsten met elkaar in verband kunnen worden gebracht. In dat geval gaat het om een kleine schatvondst van hakzilver. In de Vikingtijd was zilver het meest gebruikte edelmetaal voor transacties. Zoals uiteengezet door Besteman (2004: 24-26), maakte de Vikingeconomie een ontwikkeling door van prestige-geld, waarbij hele sieraden rijkdom en status toonden (eind 8de tot eerste helft 9de eeuw), naar het gewichtsgeld-principe, waarbij sieraden en munten opgeknipt werden tot de juiste hoeveelheid zilver (vanaf ca. 850). Dit betekent dat in de Vikingwereld vanaf de tweede helft van de 9de eeuw wel hele sieraden en munten circuleerden, maar dat het vooral de zilverwaarde was die telde. Deze waarde was direct gekoppeld aan het gewicht en de kwaliteit van het zilver, de reden dat zilver veelvuldig werd getoetst op kwaliteit. Wanneer men zilver nodig had voor een transactie, dan kon dit van een munt, armband, zilverbaar of ander voorwerp worden afgehakt, zoveel als nodig was. Het feit dat de armband van Texel ook

gefragmenteerd is, suggereert dat ook dit stuk vermoedelijk functioneerde binnen het Scandinavische gewichtsgeldsysteem.

Dat de Arabische dirham, die een paar decennia voor het begin van de Vikingtijd geslagen is, als 'Vikingzilver' gezien wordt komt doordat Arabische munten uit het Nabije Oosten in grote hoeveelheden naar Scandinavië kwamen en vanwege hun hoge zilveragehalte lange tijd circuleerden. De munten kwamen via Rusland en de Baltische Staten naar Noord-Europa. Van daaruit kwamen ze ook in Nederland terecht. Hier zijn dirhams vrijwel alleen langs de kust gevonden. Naast een vondst in Dorestas beperken de vondsten zich tot Noord-Holland, Friesland, Groningen, Drenthe en Zeeland, oftewel het gebied van voormalig Frisia, met een concentratie in het noordelijke kustgebied (Besteman 2004: 30-34). Dat de munten wat ouder zijn op het moment dat ze hier terecht komen heeft niet alleen te maken met de afstand en dus tijd die de munten moeten overbruggen, maar ook met het feit dat ze als oude munten nog goed binnen de Scandinavische economie functioneerden vanwege hun hoge zilveragehalte. Het is dan ook goed mogelijk dat de dirham van Texel zeker een eeuw ná het moment van productie in de grond terecht is gekomen.

Frisia in de Vikingtijd

In de Vikingtijd kwam het Nederlandse kustgebied, voormalig Frisia, in aanraking met Vikingaanvallen, Scandinavische handelaren en Deense leenheren. Dit weten we voornamelijk uit de Frankische kronieken. De verhalen over Vikingen die hierin voorkomen, hebben meestal betrekking op Deense Vikingen. De Vikingaanvallen beginnen in 810 met een aanval op de Friese kust, en blijven daarna twee eeuwen doorgaan. Vooral de handelsplaats Dorestad is vaak doelwit. Een aantal Denen sluit goedschiks of kwaadschiks een verbond met de Frankische heersers en weet zo gebieden als Dorestad, Walcheren in

Zeeland en de Noord-Hollandse kuststreek in leen te krijgen (zie IJssennagter 2013).

In de Vikingtijd maakten Texel, Wieringen en andere delen van Noord Holland deel uit van een als 'Fries' aangeduid kustgebied. In de 9de eeuw worden *Texla* en *Wiron* als Friese gouwen genoemd (Woltering 2000: 341). Beide plekken waren in de Vroege Middeleeuwen dicht bewoond en al vanaf de tweede helft van de 8ste eeuw was er een burg op de plek waar later Den Burg is ontstaan. Na de incorporatie van West- en delen van Noord-Nederland in het Frankische rijk is er vanaf de 8ste eeuw op Texel ook sprake van Frankisch koningsgoed. Zowel Texel als Wieringen lagen in de Vikingtijd binnen het leengebied van de Deense Vikingen Rorik en later Godfried. Door de ligging van Texel aan de rand van de Noordzee en aan het Vlie was het een strategische locatie en een logisch contact- en aanlegpunt voor schepen die van Dorestad naar het noorden voeren, en vanuit de Britse eilanden en Scandinavië naar het zuiden. Archeologisch bewijs voor de aanwezigheid van Vikingen op Texel was er tot nu toe nauwelijks, maar de nieuwe vondst vormt hiervoor een aanzet.

Vikingen op Texel

De vondst van Vikingzilver op Texel doet denken aan de beroemde schatten van Westerklijf, op Wieringen. Deze schatten, die in 1996 en respectievelijk 1999 en 2001 aan het licht kwamen, worden gezien als het tastbare bewijs voor de aanwezigheid van Vikingen in dit gebied voor een langere periode dan een Vikingaanval of handelsmissie (Besteman 2004: 22-24). De schatten lijken het kapitaal van Deense Vikingen, die zich met hun zilver tijdelijk in het leengebied vestigden en het gebruikten als uitvalsbasis.

Westerklief I is rond 850 begraven, Westerklijf II rond 880. De laatste schat past duidelijk in het beeld van de gewichtsgeldeconomie; de schat bevat onder andere gefragmenteerde dirhams, ook uit de

periode waarin de dirham van Texel dateert (Besteman 2004: 21-22). Hoewel Westerklijf II natuurlijk een grotere, uitgesprokener schatvondst is dan de vondsten van Texel, en iets eerder lijkt te zijn gedeponeerd, zijn de vondsten toch enigszins met elkaar te vergelijken. De schat van Westerklijf, inclusief de Arabische munten, zal net als de losse dirhams meegenomen zijn door Scandinaviërs die zich met hun rijkdom aan zilver in Frisia vestigden. Het is aannemelijk dat dit ook voor de vondst van Texel geldt.

Vikingvondsten in Nederland

Hoewel Vikingenvondsten in Nederland schaars zijn vergeleken met andere gebieden, worden er de laatste jaren mondjesmaat nieuwe objecten gevonden (zie bijv. Schokker & Groenendijk 2009). Het gaat daarbij vaak om sieraden en hakzilver, gevonden met een metaaldetector. Naast de Vikingschatten van Westerklijf en de verspreide dirhams bieden ook deze vondsten enige context aan de vondst van Texel.

Dit geldt met name voor vondsten uit Noord-Holland en aan de overzijde van het Vlie. Zo is er bij Callantsoog een zilveren armring met daaraan vijf kleinere ringen uit het begin van de 10de eeuw gevonden, die ook zowel een sieraad als zilvervoorraad is (IJssennagger 2013: 86-88; Willemsen 2004: 70). Dit object komt waarschijnlijk uit de Noordzee ter hoogte van het (voormalige eiland) Huisduinen in Noord-Holland, niet ver van Texel.

Aan de overkant van het Vlie, in Gaasterland (Friesland), werd in 2009 een gouden Vikingring gevonden die tussen de 9de en 11de eeuw te dateren is (IJssennagger 2013: 89-90). Zuidelijker werd eind 2013 een fragment van een gouden Vikingring aangetroffen in Huizen (Utrecht; zie Cruysheer & Van der Tuuk 2014). Ditmaal ging het om een fragment van een ring met stempelvorsing van driehoekjes met uitgespaarde bolletjes. Uit Noord-Nederland zijn late 9de-begin 10de eeuwse schijffibula's uit de Vikingwereld

bekend (IJssennagger 2013:86). Andere sieraden, zoals armringen, een halsringen en broches zijn bekend uit Dorestad en langs de grote rivieren (zie Willemsen 2004). Uit Noord-Nederland zijn een viertal schijffibula's uit de Vikingwereld bekend, die in de late 9de of vroege 10de eeuw zijn te dateren en die parallellen hebben in de *Danelaw*, het door Deense Vikingen beheerste gebied in Oost-Engelse gebied. (IJssennagger 2013:86).

Friezen en insulaire Vikingen

In ons kustgebied worden steeds meer vondsten gedaan die niet enkel naar de Scandinavische Vikingwereld wijzen, maar naar de bredere Noordzee-Vikingwereld die zich uitstrekte van Scandinavië tot de Britse eilanden, zoals de genoemde schijffibulae. De Noord-Nederlandse vondsten vormen een logische brug tussen deze beide gebieden.

Een zilveren broche met lange pin uit Dorestad en een bronzen fragment van een dergelijke broche uit Noord-Nederland zijn bijvoorbeeld van een Noors sieradentype, geïnspireerd op insulaire sieraden die de West-Noorse Vikingen van de Britse eilanden meeroofden. Ook de uit Nederland bekende Vikingringen tonen de positie van Noord-Nederland binnen de uitgestrektere Vikingwereld, aangezien parallellen van de Britse eilanden tot in Rusland bekend zijn. Hoewel de Friese kustbewoners het meest in aanraking lijken te zijn geweest met Deense Vikingen, moeten we bij contacten tussen het kustgebied en de Vikingwereld dus ook kijken naar deze grotere Vikingwereld en dan met name naar de Britse eilanden.

Een van de contexten waarin we contact tussen het kustgebied en de insulaire wereld kunnen veronderstellen, en die samenhangt met de brede armringen, is die van het 'Grote Heidense Leger', dat tussen 865 en 878 Engeland rondtrok. Dit leger bestond uit verschillende groepen Vikingen uit alle Scandinavische landen, die via Ierland en het continent naar Engeland kwamen. Het

grootste gedeelte was echter Deens. In de loop der jaren kwamen er groepen bij en vielen er groepen af, en verplaatste het leger of delen daarvan zich over grote afstanden. Een van de Vikingen die meevocht met dit leger was de Iers-Scandinavische koning Ivar, die volgens Sheehan (2011: 98) met zijn collega's mogelijk een rol speelde bij het brengen van de voorlopers van de Iers-Scandinavische armbanden naar Ierland. Twee vondsten van armbandfragmenten van het brede type, net als vondsten van continentale objecten, zijn gedaan in Deense schatvondsten binnen winterkampen van het leger zoals in Torksey, die aangeven dat het rondtrekkende leger toegang had tot de armringen en continentale objecten (Sheehan 2011: 96). Mogelijk kwam dit door een diverse samenstelling van het leger en de route via het continent en Ierland. De twee armbandfragmenten zijn vroeg (ca. 870) en laten zien hoe waarschijnlijk de inspiratie voor de breedbandarmbanden vanuit Denemarken naar Ierland kwam en daar verder ontwikkelde tot de echte Iers-Scandinavische brede armbanden.

Naast Ivar worden ook andere leiders van het leger genoemd, zoals Ubbe. Van hem wordt gezegd dat hij *dux Frisionum* was, al is de precieze betekenis hiervan onduidelijk. Meest waarschijnlijk is dat deze Ubbe een machtspositie in Frisia heeft bekleed, misschien vergelijkbaar met een leenheer. Er is gesuggereerd dat een deel van het grote leger rechtstreeks uit Frisia kwam en dat dit leger bestond uit Deens-Friese troepen (bijv. McLeod 2014: 132-158). De grote mobiliteit van de Vikingen, die heen en weer reisden tussen Denemarken, de Friese kust en de Britse eilanden, kenmerkte eveneens de zeevarende Friese kustbewoners. Het idee dat mensen uit het Friese kustgebied mee hebben kunnen doen met de Vikingen lijkt dan ook steeds meer navolging te krijgen (IJssennagter 2013).

Wanneer de Denen zich een tijd ophielden in het leengebied binnen Frisia, is

er waarschijnlijk steeds meer sprake van Fries-Denen of Deens-Friezen en dus van "*Frisia-Vikings*". Mogelijk biedt de sterke verwevenheid tussen het Friese gebied, Denemarken en de insulaire wereld de context waarin we de Texelse vondst moeten plaatsen.

Conclusie

Het armbandfragment van Texel is een bijzondere vondst, die nieuw licht lijkt te werpen op onze kuststreken in de Vikingtijd. Doordat het een herkenbaar objecttype is, namelijk de *Hiberno-Norse broad-band arm-ring*, is deze vondst goed te dateren in de late 9de of begin 10de eeuw. Het is gesuggereerd dat deze vondst, samen met de eerder gevonden dirham, samenhangt met de aanwezigheid van Vikingen op Texel en met de contacten tussen het Friese kustgebied en de Noordzeewereld van de Vikingen. Een verband tussen de vondst, het Vikingkoninkrijk Dublin waar deze gemaakt is en het Grote Heidense Leger dat zowel het Friese kustgebied als het Ierse Vikingrijk aandeed voor het naar Engeland trok, is een interessante optie die verder onderzoek verdient. Dat Fries-Denen of Deens-Friezen in de Noordzee-Vikingwereld en bijbehorende netwerken verkeerden, mag gezien de besproken vondsten en de historische gegevens duidelijk zijn. De vondst van het armbandfragment op Texel laat in ieder geval zien dat we de relaties tussen Friezen en de insulaire Vikingen nader moeten bekijken en dat nieuwe vondsten ons daarbij verder kunnen helpen.

Dankwoord

Met dank aan Jan Jaap Waverijn (Den Burg), de vinder van het fragment, en aan Jan Besteman, Barry Ager (British Museum, Londen), John Hines (Cardiff University, Cardiff), John Sheehan (University College Cork), Tineke Looijenga en Annemarieke Willemsen (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden) voor bespreking van de vondst en een eerdere versie van dit artikel.

An unusual Viking find from the isle of Texel

In the beginning of 2015, a fragment of a silver Hiberno-Viking broad-band arm-ring was found by a metal detectorist on the island of Texel, the Netherlands. It dates to the late 9th or first half of the 10th century, and is the first find of this type in the Netherlands. A Dirhem had been recovered close to the fragment's find-spot a few years earlier: together the finds possibly represent (the remains of) a small hack-silver hoard. Although Viking finds in the Netherlands are rare, they turn up more frequently through metal detecting, and the Texel find can be seen in the context of these single finds and occasional hoards. The find points to connections between the Frisian coast and the Hiberno-Scandinavian area, presumably as a result of "Frisia-Danes" joining the Great Heathen Army.

Noten

1. N.l.ijssennagger@rug.nl / n.ijssennagger@friesmuseum.nl. Rijksuniversiteit Groningen, Afdeling Middeleeuwse Geschiedenis, Oude Boteringestraat 23, 9712 GC Groningen. Fries Museum, Wilhelminaplein 92, 8911 BS Leeuwarden.
2. Mededeling Jan Besteman.

Literatuur

Besteman, J. C., 2004. Scandinavisch gewichtsgeld in Nederland in de Vikingperiode. In: E.H.P. Cordfunke & H. Sarfatij (red.), *Van Solidus tot Euro. Geld in Nederland in economisch-historisch en politiek perspectief*. Hilversum, Verloren, 23-42.

Cruysheer, A. & L. Van der Tuuk, 2014. Gouden Vikingring uit de gemeente Huizen. *De Ratel*, 5-6.

Graham-Campbell, J., 2011. *The Cuerdale Hoard and related Viking-Age silver and gold from Britain and Ireland in the British Museum*. Londen, British Museum Press.

IJssennagger, N. L., 2013. Between Frankish and Viking: Frisia and Frisians in the Viking Age. *Viking and Medieval Scandinavia* 9, 69-98.

Kilger, C., 2007. Wholeness and Holiness: Counting, Weighing and Valuing Silver in the Early Viking Period. In: D. Skre (red.), *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Period*. Aarhus/Oslo, Aarhus University Press, 253-325.

McLeod, S., 2014. *The beginning of Scandinavian Settlement in England. The Viking 'Great Army' and Early Settlers, c. 865-900*. Turnhout, Brepols.

Schokker, J. & H. Groenendijk, 2009. Een Scandinavisch amulet uit Middag (Gr.). *Paleo-aktueel* 20, 77-82.

Sheehan, J., 2011. Hiberno-Scandinavian broad-band arm-rings. In: J. Graham-Campbell (red.), *The Cuerdale hoard and related Viking-Age silver and gold from Britain and Ireland in the British Museum*. Londen, British Museum Press, 94-100.

Willemsen, A., 2004. Scattered across the Waterside: Viking Finds from the Netherlands. In R. Simek & U. Engel (red.), *Vikings on the Rhine. Recent Research on Early Medieval Relations between the Rhineland and Scandinavia*. Wenen, Fassbaender, 65-82.

Woltering, P.J., 2000. *The Archaeology of Texel. Four Studies on Settlement and Landscape (1350 BC – AD 1500)*. BROB 44.

